

The Individual and Social Consequences of Early Marriage in Women's Lives

Mona Mohammadi *

PhD Candidate in Psychology, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran

Nader Hajloo

Professor, Department of Psychology, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran

Nilofar Mikaeili

Professor, Department of Psychology, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran

Akbar Atadokht

Professor, Department of Psychology, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran

1. Introduction

Early marriage is a persistent social issue that affects millions of girls worldwide and remains a significant concern in various regions, including Iran. Entering marriage before reaching full physical, psychological, and social maturity exposes individuals to a wide range of vulnerabilities that may extend throughout the life course. Beyond its immediate effects on young couples, early marriage influences family structures, gender relations, social participation, and long-term socio-economic development, making it a critical subject for in-depth scholarly investigation.

2. Literature Review

Domestic studies in Iran on early marriage cluster around educational-economic, family and social, health and violence, cultural, and psychological consequences. Findings show that early marriage is associated with school dropout and reduced educational motivation, limiting employment and economic independence and reinforcing economic dependency (Javadiyan et al., 1399). Research reports reduced marital satisfaction and difficulties in managing family conflicts due to emotional and social immaturity, particularly for women, which may prolong reliance on the original family and contribute to social isolation (Ahmadi, 1400). In the health domain, studies indicate greater vulnerability in physical and mental health, during early pregnancy, and document higher exposure to physical, verbal, and emotional domestic violence (Razaiyan, 1402; Shahriari & Baqeri, 1402). Cultural studies

* Corresponding Author: mona.mohammadi@uma.ac.ir

How to Cite: Mohammadi, M; Hajloo, N; Mikaeili, N; Atadokht, A. (2026). The Individual and Social Consequences of Early Marriage in Women's Lives, *Journal of Social Work Research*, 12 (46), 51-91.

emphasize that social pressure and gender norms normalize early marriage and make resistance costly, requiring structural rather than only individual interventions (Qarehasanlu & Khush-Surat, 1403).

International research similarly presents a multi-dimensional picture. Kamal (2024) argues that traditional gender norms can reproduce early marriage across generations in developing settings in the absence of effective policy and structural interventions. Economically, Archambault et al. (2024) report that women married early have lower income, restricted access to financial/support resources, and fewer employment opportunities, contributing to persistent gender inequality and poverty. Concerning mental health and violence, Fitria et al. (2024) show long-term psychological impacts extending beyond adolescence and higher risks of family violence. Other studies also highlight empowerment limitations due to restricted education and employment (Khan et al., 2024) and show that early marriage can reduce women's social participation, weakening identity and feelings of belonging (Aldisa, 2025). Overall, both domestic and international evidence suggests that early marriage operates through interconnected psychological, social, health, and structural pathways (Singh et al., 2024), making a comprehensive, women-centered understanding essential for designing effective interventions.

3. Methodology

This study employed a qualitative research design using thematic analysis to examine the consequences of early marriage. Data were collected through in-depth, semi-structured interviews with 27 women who had experienced marriage before the age of 18. Participants were selected through purposive sampling with maximum variation to capture a wide range of experiences. The interviews were transcribed verbatim, and the data were analyzed through iterative coding, constant comparison, and abstraction processes. Initial codes were refined into subthemes, which were subsequently organized into main themes and overarching analytical axes to reflect the different levels of consequences of early marriage.

4. Results

The analysis identified three major axes of consequences: individual, familial, and socio-economic-cultural. Individual consequences included long-term psychological distress, diminished self-worth, limited autonomy, and persistent physical health challenges. Familial consequences encompassed marital conflict, unequal power relations, restricted decision-making roles, parenting difficulties, and reduced marital satisfaction. At the socio-economic-cultural level, early marriage was linked to educational discontinuation, limited employment opportunities, economic dependency, reinforcement of traditional gender norms, and reduced social participation, collectively constraining women's life trajectories.

5. Discussion

The findings reveal that the consequences of early marriage are multidimensional and mutually reinforcing, forming a cyclical pattern in which disadvantages at one level intensify vulnerabilities at other levels. These results are largely consistent with prior national and international studies emphasizing psychological, educational, and economic harms, while also extending existing knowledge by illustrating how women interpret and negotiate these consequences within their everyday lives and social contexts.

Table 1: Main and Subthemes of the Socio-Economic–Cultural Consequences of Early Marriage

	Main themes	Subthemes	Concepts
Socio-economic–cultural consequences	Economic consequences	Decrease in the skilled and educated labor force	
		Continuation of the poverty cycle	
		Increase in social costs	
		Reduced labor productivity	due to early entry into the labor market without sufficient skills
		Reduced attraction of investment	due to declining human development indicators
		Expansion of the informal economy and low-income jobs	as a direct outcome of early school dropout
	Social consequences	Disruption in the socialization process	
		Violation of children's fundamental rights	
		Impairment in the formation of social identity	
		Reduced civic and political participation of the youth generation	
		Increased likelihood of domestic violence and marital conflicts	at younger ages
		Reduced social resilience of families	in the face of crises
	Cultural consequences	Reproduction of traditional gender norms	
		Intergenerational transmission of beliefs and values	
		Cultural resistance to change	
		Conflict of early marriage	with the achievement of inclusive education and human development goals

6. Conclusion

This study explored the lifeworld of women with experience of early marriage and examined its individual, familial, and socio-economic–cultural consequences. The findings indicate that early marriage is often experienced as an imposed event rather than a conscious choice, leading to difficulties in identity formation, lower self-esteem, increased anxiety and depression, weaker emotion regulation, and reduced educational and employment opportunities. It also relates to lower marital satisfaction and heightened family tensions. At the socio-economic–cultural level, it contributes to reduced civic participation, the persistence of poverty, lower labor productivity, and the reproduction of traditional gender norms. The study suggests multi-level interventions, including psychological and educational support, parenting education and family support networks, and structural/cultural measures to improve girls' access to education and economic support.

Keywords: Early Marriage; Lived Experience; Individual Consequences; Familial Consequences; Socio-Cultural Consequences.

ازدواج زودهنگام و پیامدهای فردی و اجتماعی آن در زندگی زنانه

مونا محمدی *

کاندید دکتری روانشناسی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

نادر حاجلو

استاد روانشناسی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

نیلوفر میکائیلی

استاد روانشناسی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

اکبر عطادخت

استاد روانشناسی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

چکیده

ازدواج زودهنگام به عنوان یکی از مسائل اجتماعی و خانوادگی مهم، پیامدهای گسترده‌ای در ابعاد روان‌شناختی، شناختی و اجتماعی زندگی زنان به همراه دارد و می‌تواند مسیر رشد فردی و اجتماعی آنان را به طور معناداری تحت تأثیر قرار دهد. هدف پژوهش حاضر واکاوی زیست‌جهان زنان دارای تجربه ازدواج زودهنگام و شناسایی پیامدهای فردی، خانوادگی و اجتماعی-اقتصادی-فرهنگی این پدیده بود. این مطالعه با رویکرد کیفی و استفاده از روش تحلیل تماتیک انجام شد. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با ۲۷ زن متأهل دارای تجربه ازدواج پیش از ۱۸ سالگی جمع‌آوری شد. شرکت‌کنندگان با نمونه‌گیری هدفمند و با حداکثر تنوع انتخاب شدند تا طیف وسیعی از تجارب پوشش داده شود. یافته‌های پژوهش نشان داد زیست‌جهان زنان دارای تجربه ازدواج زودهنگام در سه سطح اصلی بازنمایی می‌شود: در سطح روان‌شناختی، تجربه مداوم اضطراب، احساس ناتوانی، فرسودگی هیجانی و کاهش احساس کنترل بر زندگی؛ در سطح شناختی، محدود شدن فرصت‌های آموزش، تضعیف تصمیم‌گیری مستقل و شکل‌گیری برداشت‌های منفی از خود؛ و در سطح اجتماعی، انزوای نسبی، وابستگی به خانواده و همسر، و محدود شدن مشارکت در نقش‌ها و روابط اجتماعی. این یافته‌ها نشان می‌دهد ازدواج زودهنگام نه تنها یک رویداد خانوادگی، بلکه تجربه‌ای زیسته و چندلایه است که مسیر رشد فردی و اجتماعی زنان را به طور معناداری تحت تأثیر قرار می‌دهد. در مجموع، نتایج نشان داد پیامدهای ازدواج زودهنگام ماهیتی چند سطحی و بین نسلی دارند و ضرورت طراحی مداخلات روان‌شناختی، آموزشی و سیاستی چندبعدی برای پیشگیری و کاهش آثار آن را برجسته می‌سازند.

کلیدواژه‌ها: ازدواج زودهنگام، تجربه زیسته، پیامدهای فردی، پیامدهای خانوادگی، پیامدهای اجتماعی-فرهنگی

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته روانشناسی دانشگاه محقق اردبیلی است.

* نویسنده مسئول: mona.mohammadi@uma.ac.ir

بیان مسئله

ازدواج زودهنگام^۱ که در ادبیات علمی و اسناد بین‌المللی به ازدواج پیش از ۱۸ سالگی اطلاق می‌شود، یکی از پیچیده‌ترین چالش‌های توسعه پایدار و حقوق بشر در سطح جهانی به شمار می‌رود. این پدیده پیامدهای گسترده‌ای در ابعاد روانی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی برجای می‌گذارد و نه تنها زندگی فردی دختران را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بلکه ساختارهای خانوادگی و اجتماعی را نیز دستخوش تغییر می‌کند (کییری و ولایی، ۱۴۰۴: ۷۵؛ خدامرادی و میرزائی، ۱۴۰۴: ۸۴). مطالعات بین‌المللی نشان می‌دهند که ازدواج زودهنگام نه تنها با پیامدهای جسمانی مانند بارداری‌های پرخطر^۲ و مرگ‌ومیر مادران نوجوان همراه است، بلکه سلامت روان^۳، هویت اجتماعی^۴ و مشارکت اجتماعی^۵ دختران را نیز به طور قابل توجهی تحت تأثیر قرار می‌دهد (Aggarwal et al, 2022: 49).

از منظر روان‌شناسی رشد، نوجوانی دوره‌ای حیاتی در شکل‌گیری هویت فردی، خودتنظیمی هیجان^۶ و تعاملات اجتماعی است (Yadav et al, 2025: 61). ورود زودهنگام به نقش‌های همسری و والدگری می‌تواند این فرایندهای رشدی را مختل کرده و زمینه‌ساز پیامدهای منفی طولانی‌مدت باشد؛ از جمله افزایش استرس، افسردگی، کاهش عزت‌نفس^۷ و دشواری در تنظیم هیجان (احمدی، ۱۴۰۰: ۵۲؛ Aldisa, 2025: 131).

پژوهش‌ها تأکید کرده‌اند که پیامدهای روانی ازدواج زودهنگام اغلب کمتر از پیامدهای جسمانی آن مورد توجه قرار گرفته‌اند، در حالی که این پیامدها اغلب عمیق‌تر و ماندگارتر بوده و در غیاب حمایت مناسب، تا بزرگسالی ادامه می‌یابند (Jan et al, 2025: 21).

-
1. Early Marriage
 2. High-Risk Pregnancies
 3. Mental Health
 4. Social Identity
 5. Social Participation
 6. Emotion Regulation
 7. Self-Esteem

از منظر جامعه‌شناختی، پیامدهای ازدواج زودهنگام تنها به فرد محدود نمی‌شود. این پدیده در بسیاری از کشورهای در حال توسعه با چرخه فقر و بازتولید نابرابری‌های جنسیتی پیوند مستقیمی دارد، به گونه‌ای که زنان جوان را از فرصت‌های آموزشی و شغلی محروم کرده و مشارکت آنان در فرایندهای توسعه را به شدت محدود می‌کند (نصرتی خواه و همکاران، ۱۴۰۴؛ سلحشور و حبیب پور، ۱۴۰۱: ۵۹؛ 24: Anam, 2024).

از سوی دیگر، اسناد بین‌المللی ازدواج زودهنگام را نقض صریح حقوق بشر و حقوق کودک تلقی می‌کنند و حذف آن را در اهداف توسعه پایدار تا سال ۲۰۳۰ در دستور کار قرار داده‌اند (16: Vetrivel et al, 2025; 47: Chandel et al, 2025). در ایران، گرچه میانگین سن ازدواج در سال‌های اخیر افزایش یافته، ازدواج زودهنگام هنوز در برخی استان‌ها و گروه‌های فرهنگی-اقتصادی به‌طور محسوسی ادامه دارد، به‌ویژه در مناطق روستایی و محروم که پیامدهای آن در قالب ترک تحصیل، مشکلات روانی و محدودیت فرصت‌های اجتماعی برای زنان جوان کاملاً مشهود است (شهریاری و باقری، ۱۴۰۲: ۳۶). پژوهش‌های ایرانی اخیر نیز بر پیامدهای منفی اجتماعی و روانی این پدیده تأکید کرده‌اند؛ از جمله مشکلات در ادامه تحصیل، خشونت خانوادگی، چالش‌های هویتی و ناتوانی در ایفای نقش‌های اجتماعی و خانوادگی (عنایت و زارع، ۱۴۰۲: ۲۸؛ خدامرادی و همکاران، ۱۴۰۴: ۳۸).

با وجود گستردگی این پژوهش‌ها، بررسی ادبیات موجود نشان می‌دهد که خلأ پژوهشی اساسی در این حوزه وجود دارد. اغلب مطالعات انجام‌شده رویکردی تک‌بعدی داشته و تنها یک جنبه از پیامدهای ازدواج زودهنگام را مورد بررسی قرار داده‌اند. همچنین غلبه رویکردهای کمی موجب شده صدای زنان و روایت درونی آنان از این تجربه کمتر شنیده شود؛ در حالی که فهم عمیق این پدیده مستلزم واکاوی زیست‌جهان زنان از منظر تجربه زیسته آنان است. افزون بر این، چارچوب مداخله‌ای منسجمی که راهبردهای سیاستی، فرهنگی و آموزشی را به صورت یکپارچه ارائه دهد، در پژوهش‌های موجود غایب است (طالب پور و همکاران، ۱۴۰۴: ۲۶؛ 54: Howe, 2025).

پژوهش حاضر با آگاهی از این خلأ، با به کارگیری رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی توصیفی تلاش دارد زیست جهان زنان دارای تجربه ازدواج زودهنگام را واکاوی کند، پیامدهای روان شناختی، شناختی و اجتماعی این پدیده را به صورت یکپارچه تحلیل نماید و چارچوبی برای مداخلات مبتنی بر یافته‌ها ارائه دهد. بر این اساس، سؤال اصلی پژوهش این است که

تجربه زیسته زنان دارای سابقه ازدواج زودهنگام در استان آذربایجان شرقی چگونه است و این پدیده چه پیامدهایی در زندگی آنان برجای گذاشته است؟

پیشینه پژوهش

الف) مطالعات داخلی

پژوهش‌های انجام شده در ایران را می‌توان در چند محور اصلی دسته‌بندی کرد. نخستین محور، مطالعاتی است که به پیامدهای تحصیلی و اقتصادی ازدواج زودهنگام پرداخته‌اند. جوادیان و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی که به بررسی وضعیت دختران دارای تجربه ازدواج زودهنگام اختصاص داشت، نشان دادند که این ازدواج‌ها یکی از مهم‌ترین عوامل ترک تحصیل در میان دختران به شمار می‌رود. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن بود که پس از ازدواج، انگیزه آموزشی دختران به شکل معناداری کاهش می‌یابد و فرصت‌های یادگیری برای آنان محدود می‌شود. این محدودیت نه تنها در دوران ازدواج بلکه در سال‌های بعد نیز بر توانایی اشتغال و استقلال اقتصادی زنان سایه می‌افکند و چرخه‌ای از وابستگی اقتصادی را شکل می‌دهد که گسستن از آن برای اغلب زنان دشوار است.

دومین محور، پژوهش‌هایی است که به پیامدهای خانوادگی و اجتماعی این پدیده توجه کرده‌اند. احمدی (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای که کیفیت روابط خانوادگی در ازدواج‌های زودهنگام را بررسی می‌کرد، نشان داد که این نوع ازدواج‌ها با کاهش معنادار کیفیت تعاملات همسران همراه است. به گفته این پژوهشگر، ناپختگی عاطفی و اجتماعی

طرفین ازدواج، به‌ویژه زنان، موجب می‌شود که آنان در مدیریت تعارضات خانوادگی ناتوان بمانند و در نتیجه، وابستگی به خانواده اصلی حتی پس از ازدواج تداوم یابد. این وابستگی در کنار محدودیت مشارکت اجتماعی، زمینه‌ساز انزوای اجتماعی زنان می‌شود.

سومین محور، مطالعاتی است که ارتباط ازدواج زودهنگام با سلامت و خشونت را موردبررسی قرار داده‌اند. رضائیان (۱۴۰۲) در پژوهشی که به مقایسه وضعیت سلامت زنان با تجربه ازدواج زودهنگام و دیرهنگام اختصاص داشت، نشان داد که گروه نخست در هر دو حوزه سلامت جسمانی و روانی در موقعیت آسیب‌پذیرتری قرار دارند. این آسیب‌پذیری به‌ویژه در دوران بارداری زودهنگام که اغلب همراه با این ازدواج‌هاست، مخاطرات جدی برای مادر و فرزند ایجاد می‌کند. در همین راستا، شهریار و باقری (۱۴۰۲) رابطه میان ازدواج زودهنگام و خشونت خانوادگی را مستند کردند و نشان دادند که زنانی که در سنین پایین ازدواج کرده‌اند، به‌مراتب بیشتر در معرض انواع خشونت جسمی، کلامی و عاطفی قرار دارند. این پژوهشگران تأکید کردند که کاهش کیفیت زندگی در این زنان پیامد مستقیم تجمع این عوامل آسیب‌زاست.

چهارمین محور، مطالعاتی است که به نقش عوامل فرهنگی و اجتماعی در تداوم این پدیده پرداخته‌اند. قره‌حسنلو و خوش‌صورت (۱۴۰۳) در پژوهشی که زمینه‌های فرهنگی ازدواج زودهنگام را در مناطق مختلف ایران واکاوی می‌کرد، نشان دادند که فشارهای فرهنگی و انتظارات اجتماعی خانواده‌ها نقش محوری در تداوم این پدیده دارند. به گفته این پژوهشگران، در بسیاری از خانواده‌ها، ازدواج دختران در سنین پایین نه‌تنها به‌عنوان یک هنجار پذیرفته‌شده است، بلکه مقاومت در برابر آن با فشار اجتماعی و طرد خانوادگی همراه است. این واقعیت نشان می‌دهد که مداخله صرفاً در سطح فردی کافی نیست و تغییر هنجارهای فرهنگی نیازمند مداخلات ساختاری و اجتماعی است.

پنجمین محور، پژوهش‌هایی هستند که پیامدهای روان‌شناختی ازدواج زودهنگام را به‌طور خاص بررسی کرده‌اند. عشایری و اشتیری مهرجردی (۱۴۰۳) در مطالعه‌ای که سلامت روان زنان نوجوان دارای تجربه ازدواج را ارزیابی می‌کرد، نشان دادند که سطح اضطراب و افسردگی در این گروه به‌طور معناداری بالاتر از هم‌تایان ازدواج‌نکرده آنان است. این پژوهشگران تأکید کردند که این وضعیت نه‌تنها محصول فشارهای ازدواج است، بلکه ناشی از محدودیت‌های اجتماعی پس از ازدواج نیز هست که دختران را از شبکه‌های حمایتی همسالان دور می‌کند. کبیری و ولایی (۱۴۰۴) و خدامرادی و میرزائی (۱۴۰۴) نیز در جدیدترین پژوهش‌های داخلی، پیامدهای روان‌شناختی این پدیده را با دقت بیشتری مستند کردند. یافته‌های این مطالعات نشان می‌دهد که احساس ناتوانی، کاهش رضایت از زندگی و افزایش آسیب‌پذیری روانی از شایع‌ترین پیامدهای روان‌شناختی ازدواج زودهنگام در میان زنان ایرانی است و این پیامدها در غیاب حمایت اجتماعی و روان‌شناختی مناسب تشدید می‌شوند.

ب) مطالعات بین‌المللی

پژوهش‌های بین‌المللی نیز از زوایای متعددی به بررسی ازدواج زودهنگام پرداخته‌اند و تصویری چندبعدی از این پدیده ارائه داده‌اند. کمال در مطالعه‌ای که زمینه‌های فرهنگی و ساختاری ازدواج زودهنگام را در کشورهای درحال‌توسعه بررسی می‌کرد، نشان داد که هنجارهای سنتی جنسیتی در غیاب مداخلات سیاستی مؤثر، این پدیده را به‌صورت نسل به نسل بازتولید می‌کنند. این پژوهشگر تأکید کرد که تا زمانی که ازدواج زودهنگام در بستر نظام‌های فرهنگی و اقتصادی موجود برای خانواده‌ها «منطقی» به نظر برسد، برنامه‌های آموزشی صرف نمی‌توانند این پدیده را مهار کنند و تغییر ساختارهای اقتصادی و فرهنگی ضروری است (Kamal, 2024: 63).

آرچامبولت و همکاران در مطالعه‌ای چند کشوری که داده‌های چندین کشور آفریقایی و آسیایی را تحلیل می‌کرد، نشان دادند که ازدواج زودهنگام پیامدهای

اقتصادی عمیق و ماندگاری دارد. این پژوهشگران مستند کردند که زنانی که در سنین پایین ازدواج کرده‌اند، در مقایسه با همتایان دیرتر ازدواج کرده خود، درآمد کمتر، دسترسی محدودتر به منابع مالی و حمایتی، و فرصت‌های شغلی محدودتری دارند. این شکاف اقتصادی نه تنها بر زندگی فردی این زنان تأثیر می‌گذارد، بلکه در سطح کلان به بازتولید فقر و نابرابری جنسیتی در جوامع دامن می‌زند (Archambault et al, 2024: 48).

فیتریا و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهشی که به بررسی اثرات بلندمدت ازدواج زودهنگام بر سلامت روان دختران اختصاص داشت، نشان دادند که این اثرات تنها به دوران نوجوانی محدود نمی‌شود، بلکه تا سال‌های میانسالی نیز ادامه می‌یابد. این پژوهشگران همچنین مستند کردند که خطر خشونت خانوادگی در زنانی که در سنین پایین ازدواج کرده‌اند، به‌طور معناداری بالاتر است و این خشونت به‌نوبه خود آسیب‌های روانی را تشدید می‌کند و چرخه‌ای از آسیب را شکل می‌دهد که گسستن از آن بدون حمایت بیرونی تقریباً ناممکن است.

در مطالعه‌ای دیگری که توانمندسازی زنان را در بستر ازدواج زودهنگام بررسی کرده‌اند، نتایج نشان داده است که این نوع ازدواج‌ها یکی از مهم‌ترین موانع توانمندسازی زنان در کشورهای در حال توسعه به شمار می‌رود. این پژوهشگران تأکید کردند که محدودیت در تحصیل و اشتغال که مستقیماً از ازدواج زودهنگام ناشی می‌شود، توانایی زنان را در تصمیم‌گیری درباره زندگی خود، مشارکت در فرایندهای اجتماعی و دسترسی به منابع حقوقی و حمایتی به شدت محدود می‌کند (Khan et al, 2024: 34).

در پژوهش دیگری سلامت روان و وضعیت تحصیلی نوجوانان دارای تجربه ازدواج را بررسی شده است، این پیامدها را در چارچوب نابرابری جنسیتی ساختاری تحلیل کردند و نشان دادند که بدون توجه به این چارچوب، درک کامل پدیده ازدواج زودهنگام و طراحی مداخلات مؤثر ممکن نیست (Singh et al, 2024: 18).

پژوهشگر دیگری با رویکردی جامعه‌شناختی، پیامدهای اجتماعی ازدواج زودهنگام را از منظر محدودیت مشارکت اجتماعی زنان بررسی کرد و نشان داد که این پدیده موجب می‌شود زنان از حوزه عمومی و شبکه‌های اجتماعی فاصله بگیرند و این فاصله‌گیری به تضعیف هویت اجتماعی و کاهش احساس تعلق اجتماعی آنان منجر می‌شود (Aldisa, 2025: 20).

مرور نظام‌مند پژوهش‌های داخلی و بین‌المللی نشان می‌دهد که ازدواج زودهنگام پدیده‌ای چندبعدی و پیچیده است که پیامدهای آن در ابعاد روان‌شناختی، تحصیلی، اجتماعی، اقتصادی و خانوادگی به هم تنیده‌اند و در طول زندگی فرد تداوم می‌یابند. پیکره پژوهشی درمجموع نشان می‌دهد که ازدواج زودهنگام محصول تعامل عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و خانوادگی است و نمی‌توان آن را به یک عامل واحد فروکاست. بااین‌حال، بررسی دقیق این پژوهش‌ها سه کاستی اساسی را آشکار می‌کند که پژوهش حاضر درصدد جبران آن‌هاست.

کاستی نخست آن است که اغلب مطالعات موجود، رویکردی تک‌بعدی داشته و تنها یک جنبه از پیامدهای ازدواج زودهنگام را موردبررسی قرار داده‌اند. این رویکرد جزءنگر، مانع از شکل‌گیری تصویری جامع و یکپارچه از تجربه زیسته زنان می‌شود و درک ما را از چگونگی تأثیر متقابل این پیامدها بر یکدیگر محدود می‌کند.

کاستی دوم به غلبه رویکردهای کمی در این حوزه مربوط می‌شود. اگرچه مطالعات کمی داده‌های ارزشمندی درباره شیوع و همبستگی‌های آماری فراهم کرده‌اند، اما صدای خود زنان و روایت درونی آنان از تجربه ازدواج زودهنگام در این مطالعات کمتر شنیده شده است. فهم عمیق این پدیده مستلزم واکاوی «زیست‌جهان» زنان از منظر تجربه زیسته آنان است؛ رویکردی که در پژوهش‌های موجود جایگاه مناسبی نیافته است.

کاستی سوم به غیاب چارچوب مداخله‌ای منسجم مربوط می‌شود. اگرچه بسیاری از پژوهش‌ها بر ضرورت مداخله تأکید کرده‌اند، اما کمتر پژوهشی توانسته راهبردهای سیاستی، فرهنگی و آموزشی را در قالب یک چارچوب عملیاتی یکپارچه ارائه دهد.

پژوهش حاضر با تمرکز بر تجربه زیسته زنان، تلفیق تحلیل چندبعدی پیامدها و ارائه راهبردهای مداخله‌ای منسجم، در پی جبران این سه کاستی و پر کردن خلأ پژوهشی موجود در این حوزه است.

چارچوب مفهومی

پژوهش حاضر بر سه مفهوم بنیادین استوار است که هر یک در ادبیات روان‌شناسی و علوم اجتماعی جایگاه نظری مستقلی دارند و در کنار یکدیگر چارچوبی منسجم برای فهم پدیده ازدواج زودهنگام فراهم می‌کنند.

ازدواج زودهنگام: ازدواج زودهنگام در ادبیات علمی و اسناد بین‌المللی به ازدواج پیش از ۱۸ سالگی اطلاق می‌شود و به‌عنوان یکی از اشکال نقض حقوق کودک و نوجوان شناخته می‌شود (UNICEF, 2021: 62). این پدیده محصول تعامل عوامل فرهنگی، اقتصادی، خانوادگی و ساختاری است و در بستر جوامعی رخ می‌دهد که در آن‌ها هنجارهای جنسیتی سنتی، فقر اقتصادی و فشارهای خانوادگی، ازدواج زودهنگام را به گزینه‌ای «منطقی» و «مقبول» تبدیل کرده است (Kamal, 2024: 26). آنچه این پدیده را از یک رویداد صرفاً خانوادگی متمایز می‌کند، ماهیت چندبعدی پیامدهای آن است که در ابعاد روان‌شناختی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی به‌صورت هم‌زمان و درهم‌تنیده بروز می‌یابد و اغلب تا سال‌ها پس از ازدواج در زندگی فرد تداوم دارد.

زیست‌جهان و تجربه زیسته: مفهوم زیست‌جهان^۱ را هوسرل، بنیان‌گذار پدیدارشناسی، برای توصیف جهانی به کار برد که انسان در آن زندگی می‌کند، تجربه می‌اندوزد و معنا می‌سازد؛ جهانی که پیش از هر نظریه‌پردازی انتزاعی، به‌صورت مستقیم و زیسته تجربه می‌شود (Husserl, 1970: 69).

در این چارچوب، زیست‌جهان نه صرفاً محیط بیرونی، بلکه مجموعه‌ای از معناها، احساسات، روابط و تفسیرهایی است که فرد از طریق بدن، زمان و تعاملات اجتماعی خود می‌سازد. تجربه زیسته^۱ بر همین بنیان استوار است و به درک فرد از رویدادهایی اشاره دارد که از درون زندگی شده‌اند، نه از بیرون مشاهده‌شده. وقتی از «تجربه زیسته ازدواج زودهنگام» سخن می‌گوییم، منظور نه صرفاً وقایع و آمار، بلکه معنایی است که این زنان از پیامدهای این ازدواج در درون خود ساخته‌اند و آن را در هر روز زندگی‌شان حمل می‌کنند.

پدیدارشناسی توصیفی رویکردی پژوهشی است که از فلسفه هوسرل الهام گرفته و توسط محققانی چون کولائزی و جیورجی به روش‌شناسی تجربی تبدیل شده است (Giorgi, 2009: 13; Colaizzi, 1978: 24).

هدف این رویکرد، توصیف ساختار بنیادین تجربه آنچنان که واقعاً زیسته شده، بدون پیش‌داوری و با کنار گذاشتن فرضیات از پیش‌داشته (اپوخته) است. در پژوهش حاضر، پدیدارشناسی توصیفی به‌عنوان روش اصلی انتخاب شد، زیرا اجازه می‌دهد پیامدهای ازدواج زودهنگام نه از منظر ناظر بیرونی، بلکه از درون زیست‌جهان زنان و بر اساس روایت خود آنان فهمیده و توصیف شود. ارتباط مفاهیم با یکدیگر سه مفهوم فوق با یکدیگر در ارتباطی منطقی قرار دارند: ازدواج زودهنگام به‌عنوان پدیده‌ای که در زیست‌جهان زنان رخ می‌دهد، تجربه‌ای زیسته ایجاد می‌کند که صرفاً از طریق آمار و پرسشنامه قابل فهم نیست. درک این تجربه مستلزم روشی است که بتواند درون‌مایه‌های معنایی را از روایت زنان استخراج کند — و این دقیقاً همان کاری است که پدیدارشناسی توصیفی انجام می‌دهد.

بر اساس چارچوب مفهومی فوق و با توجه به خلأ پژوهشی موجود در حوزه تجربه زیسته زنان با سابقه ازدواج زودهنگام، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به سؤالات اصلی زیر است:

1. Lived Experience

- سؤال اول: زیست‌جهان زنان دارای تجربه ازدواج زودهنگام در استان آذربایجان شرقی چگونه است و این زنان تجربه خود را چگونه معنا می‌کنند؟
- سؤال دوم: پیامدهای روان‌شناختی، شناختی و اجتماعی ازدواج زودهنگام در تجربه زیسته این زنان کدام‌اند و چگونه با یکدیگر در ارتباط‌اند؟
- سؤال سوم: چه الگوی مداخله‌ای مبتنی بر تجربه زیسته این زنان می‌توان برای پیشگیری و کاهش پیامدهای ازدواج زودهنگام ارائه داد؟

روش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و استفاده از روش پدیدارشناسی توصیفی انجام شد تا درک عمیق و جامع از زیست‌جهان ازدواج زودهنگام و پیامدهای روان‌شناختی، شناختی و اجتماعی آن در زندگی زنان حاصل شود. جامعه مورد مطالعه شامل زنان متأهل دارای تجربه ازدواج پیش از ۱۸ سالگی در استان آذربایجان شرقی بود. نمونه‌گیری به صورت هدفمند انجام شد و مشارکت‌کنندگان بر اساس معیارهای ورود شامل: تجربه ازدواج پیش از ۱۸ سالگی، تمایل و توانایی برای مشارکت در مصاحبه عمیق، مدت زمان ازدواج (کمتر از ۱۰ سال) و امکان دسترسی و برقراری ارتباط انتخاب شدند.

برای افزایش غنای داده‌ها، از معیار حداکثر تنوع در سن فعلی، سن ازدواج، سطح تحصیلات، تعداد فرزندان و وضعیت اقتصادی-اجتماعی نیز استفاده شد. افرادی که ازدواج آنان پس از ۱۸ سالگی رخ داده بود یا تمایلی به بیان تجربه خود نداشتند، از مطالعه کنار گذاشته شدند و در نهایت مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته عمیق با ۲۷ زن صورت گرفت. فرایند نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت؛ به گونه‌ای که پس از مصاحبه‌های پایانی، داده جدید و معناداری استخراج نشد. مصاحبه‌ها بین ۴۵ تا ۷۵ دقیقه به طول انجامید و پس از اخذ رضایت آگاهانه، ضبط و به صورت واژه به واژه پیاده‌سازی شد.

تحلیل داده‌ها با استفاده از روش هفت مرحله‌ای کولایزی و رویکرد پدیدار شناختی انجام شد. پژوهشگر ابتدا با مطالعه مکرر متون پیاده‌سازی شده، غوطه‌وری در داده‌ها را انجام داد و عبارات معنادار مرتبط با تجربه ازدواج زودهنگام را استخراج کرد. سپس این عبارات به کدهای اولیه تبدیل شدند و با استفاده از نرم‌افزار تحلیل کیفی MAXQDA سازماندهی و مدیریت شدند. در مرحله بعد، کدهای مشابه در قالب مضامین فرعی و اصلی خوشه‌بندی شدند و از طریق مقایسه مستمر و تحلیل بازاندیشی، ساختار بنیادین تجربه زیسته مشارکت‌کنندگان استخراج شد. برای افزایش اعتبار یافته‌ها از راهبردهای بازبینی مشارکت‌کنندگان، مرور همکاران، ممیزی متخصصان حوزه سلامت زنان و ثبت دقیق فرایند تحلیل استفاده شد، تا شفافیت و قابلیت اعتماد داده‌ها تضمین گردد.

جدول ۱- مشخصات کلی افراد مورد مصاحبه

مدت مصاحبه	تحصیلات	وضعیت تأهل	سن	کد مصاحبه‌شونده
۵۰ دقیقه	دیپلم	متاهل	۲۴	م ۱
۴۵ دقیقه	دیپلم	متاهل	۲۰	م ۲
۵۰ دقیقه	کاردانی	متاهل	۲۱	م ۳
۶۰ دقیقه	کاردانی	متاهل	۲۳	م ۴
۶۵ دقیقه	سیکل	متاهل	۲۳	م ۵
۴۵ دقیقه	لیسانس	متاهل	۲۶	م ۶
۵۵ دقیقه	دیپلم	متاهل	۲۵	م ۷
۶۰ دقیقه	لیسانس	متاهل	۲۶	م ۸
۵۰ دقیقه	لیسانس	مطلقه	۲۴	م ۹
۶۰ دقیقه	دیپلم	متاهل	۲۳	م ۱۰

مدت مصاحبه	تحصیلات	وضعیت تأهل	سن	کد مصاحبه‌شونده
۴۰ دقیقه	دیپلم	متأهل	۲۰	م ۱۱
۴۵ دقیقه	کاردانی	مطلقه	۱۹	م ۱۲
۵۵ دقیقه	دیپلم	متأهل	۲۶	م ۱۳
۶۰ دقیقه	کاردانی	متأهل	۲۲	م ۱۴
۵۵ دقیقه	دیپلم	متأهل	۲۱	م ۱۵
۴۵ دقیقه	دیپلم	مطلقه	۲۲	م ۱۶
۵۵ دقیقه	دیپلم	متأهل	۲۵	م ۱۷
۶۰ دقیقه	دیپلم	متأهل	۲۳	م ۱۸
۵۰ دقیقه	کاردانی	متأهل	۲۲	م ۱۹
۶۰ دقیقه	دیپلم	متأهل	۲۱	م ۲۰
۴۰ دقیقه	کاردانی	متأهل	۲۵	م ۲۱
۴۵ دقیقه	دیپلم	مطلقه	۲۲	م ۲۲
۵۵ دقیقه	کاردانی	متأهل	۲۱	م ۲۳
۶۰ دقیقه	دیپلم	متأهل	۲۳	م ۲۴
۵۵ دقیقه	کاردانی	مطلقه	۲۰	م ۲۵
۴۵ دقیقه	دیپلم	متأهل	۲۲	م ۲۶
۵۵ دقیقه	دیپلم	متأهل	۲۶	م ۲۷

یافته‌ها

مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، زنانی بودند که تجربه ازدواج زودهنگام (پیش از ۱۸ سالگی) داشتند و بخش قابل توجهی از زندگی خود را در این بستر سپری کرده بودند. در میان آنان، طیفی از تجربیات نسبت به ازدواجشان مشاهده شد:

دسته اول: زنانی که علی‌رغم ازدواج زودهنگام، رضایت نسبی از زندگی مشترک ابراز داشتند. این گروه اغلب بر جنبه‌هایی مانند ثبات خانواده، داشتن فرزند و حمایت همسر (هرچند با محدودیت‌هایی) تأکید می‌کردند. تجربیات آن‌ها نشان می‌داد که سازگاری و پذیرش، راهبردی برای عبور از چالش‌های اولیه بوده است.

دسته دوم: زنانی که در ابتدا ازدواج خود را پذیرفته بودند اما با گذشت زمان، احساس پشیمانی یا تردید نسبت به آن دوران را ابراز داشتند. این گروه غالباً به فرصت‌های ازدست‌رفته تحصیلی و شغلی، احساس «جوانی تلف‌شده» و محدودیت در شکل‌گیری هویت مستقل اشاره می‌کردند.

دسته سوم: زنانی که از ابتدا با نارضایتی از ازدواج خود مواجه بودند و این نارضایتی در طول زمان نیز ادامه یافته بود. این گروه بیشتر بر تنش‌های خانوادگی، عدم تفاهم با همسر، احساس اجبار در ادامه رابطه و تأثیرات منفی آن بر سلامت روان خود تأکید داشتند.

از نظر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، غالب مشارکت‌کنندگان در زمان ازدواج در محدوده سنی نوجوانی (۱۴ تا ۱۶ سال) قرار داشتند و در زمان انجام مصاحبه، در محدوده سنی جوانی (۲۵ تا ۲۹ سال) بودند. بسیاری از آنان دارای یک یا دو فرزند بودند و بخش عمده‌ای از زنان خانه‌دار بودند. سطح تحصیلات آنان نیز عمدتاً در حد دوره ابتدایی و متوسطه اول متوقف مانده بود، که نشان‌دهنده محدودیت فرصت‌های آموزشی و توسعه فردی در پی ازدواج زودهنگام بود. این یافته‌ها تصویری جامع از وضعیت جمعیت شناختی، نگرش‌ها و شرایط زندگی مشارکت‌کنندگان ارائه می‌دهد و زمینه را برای تحلیل‌های کیفی عمیق‌تر فراهم می‌کند.

در ابتدا، ۱۵۷ کد اولیه استخراج و پس از پالایش و حذف موارد تکراری، ۸۶ کد نهایی باقی ماند. این کدها در قالب ۵۱ درون‌مایه فرعی سازمان‌دهی و سپس تحت ۹ تم اصلی دسته‌بندی شدند که هر یک نمایانگر بُعدی از پیامدهای تجربه‌شده بود. نهایتاً، سه محور جامع شامل پیامدهای فردی، خانوادگی و اجتماعی-اقتصادی-فرهنگی شناسایی گردید که چارچوبی کلی برای درک اثرات ازدواج زود هنگام فراهم می‌کند. تحلیل نشان داد ابعاد جسمانی، روانی و اجتماعی این پیامدها به صورت متقابل بر یکدیگر اثر دارند و ضعف در یک بعد می‌تواند سایر ابعاد را نیز تحت تأثیر قرار دهد. در تشریح مقوله‌ها، گزیده‌هایی از اظهارات مشارکت‌کنندگان به صورت نقل قول مستقیم ارائه شده است.

محور اول: پیامدهای فردی

ازدواج زود هنگام پیامدهای منفی طولانی‌مدتی بر سلامت جسمی و روانی دختران دارد. دختران کم‌سن به دلیل ناآمادگی برای مسئولیت‌های زندگی زناشویی و مواجهه با تجربیاتی تازه و گاه ترسناک، مستعد اختلالات اضطرابی، افسردگی، کاهش اعتماد به نفس و احساس بی‌ارزشی هستند و خشونت خانگی، محدودیت‌های اجتماعی و نداشتن کنترل بر زندگی این فشارها را تشدید می‌کند. از نظر جسمی، بارداری در سن پایین با عوارضی مانند زایمان زودرس، سقط‌جنین، فیستول، عفونت و سوء تغذیه همراه است و خطر ابتلا به بیماری‌های مقاربتی و مزمن در آینده را افزایش می‌دهد. مصاحبه‌های انجام‌شده نشان می‌دهند که این تجربیات تأثیر عمیقی بر رشد شخصیت، تصمیم‌گیری و روابط اجتماعی دختران داشته‌اند.

جدول ۲- مضامین اصلی و فرعی پیامدهای فردی ازدواج زودهنگام

مضمون اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم
پیامدهای فردی	سطح زیستی	افزایش احتمال ابتلا به عفونت‌های مقاربتی و سرطان دهانه رحم
		عدم آگاهی از سلامت باروری و تنظیم خانواده
		بارداری زودهنگام و پیامدهای آن
	سطح روانی	اخلال در چرخه زندگی
		نقص در تکامل روانی-جنسی
		افزایش آسیب‌پذیری در برابر خشونت خانگی
		تنظیم هیجانی ناکارآمد
		اختلالات خلقی (افسردگی)
		اضطراب و استرس
		اختلالات دلبستگی
		اخلال در فرایند فردیت‌یابی (سردرگمی هویت)
		اختلال شخصیت وابسته
		کاهش عزت‌نفس و اعتمادبه‌نفس
		کاهش انگیزه پیشرفت
		نقص در مهارت‌های زندگی
	بعد هویت اجتماعی فرد	نقص در شکل‌گیری هویت اجتماعی
		(انزوای اجتماعی و کاهش مشارکت مدنی)

بارداری در سن پایین، پیش از تکمیل رشد جسمی و بلوغ کامل دستگاه تولیدمثلی، خطراتی مانند زایمان زودرس، سقط‌جنین، پره‌اکلامپسی و خونریزی‌های پس از زایمان را افزایش می‌دهد و سلامت جنین را نیز تهدید می‌کند. سوء تغذیه، کم‌خونی و آسیب‌های ناشی از نیاز بالای بدن به مواد مغذی در دوران بارداری نیز بر دختران نوجوان تأثیر منفی می‌گذارد.

نخستین مفهوم فرعی، افزایش احتمال ابتلا به عفونت‌های مقاربتی و سرطان دهانه رحم است. اغلب این زنان هیچ‌گونه آگاهی پیشینی درباره خطرات بهداشتی نداشتند:

«اون موقع اصلاً نمی‌دونستم زن‌ها باید برای این جور بیماری‌ها هم مراقب خودشون باشن. هیچ‌کس چیزی بهم نگفته بود.» (م ۵). برخی تصور می‌کردند

بیماری همیشه با علامت همراه است: «فکر می‌کردم آگه مشکلی باشه حتماً درد یا علامتی داره، بعداً فهمیدم بعضی مریضی‌ها آدم متوجهشون نمی‌شه.» (م ۹). این ناآگاهی گاه با نوعی تسلیم همراه بود: «از این چیزا سر در نمی‌آوردم. هر چی بود فقط می‌گفتم خدا خودش کمک کنه مشکلی پیش نیاد.» (م ۱۴). این وضعیت حتی پس از ازدواج هم ادامه داشت: «تا چند سال بعد از ازدواج اصلاً نمی‌دونستم باید برای بعضی معاینه‌ها و چکاپ‌ها برم دکتر.» (م ۲). پیامدهای این بی‌اطلاعی گاه بسیار جدی بود؛ یکی از مشارکت‌کنندگان گفت: «بدنم آماده نبود... بعد از رابطه اول خیلی عفونت داشتم و نمی‌تونستم برم دکتر.» (م ۱۳)، و دیگری افزود: «الآن که سرطان گردن رحم دارم، دکتر می‌گه ممکنه به خاطر همون عفونت‌هایی باشه که قبلاً گرفتم... از شوهرم و اطرافیانم متنفرم.» (م ۱۸).

دومین مفهوم فرعی، عدم آگاهی از سلامت باروری و تنظیم خانواده است. مشارکت‌کنندگان به‌طور مشترک از فقدان اطلاعات پایه در این حوزه سخن گفتند:

«هیچی درباره جلوگیری بلد نبودم. هر چیزی هم می‌شنیدم از این و اون بود.» (م ۱۱). این ناآگاهی اغلب با ترس و شرم همراه بود: «خیلی وقت‌ها ترس داشتم چون نمی‌دونستم چه اتفاقی ممکنه بیفته و از کسی هم خجالت می‌کشیدم ببرسم.» (م ۶). برخی کمبود اطلاعات را به خردسالی نسبت دادند: «سنم کم بود، اصلاً نمی‌فهمیدم بدنم چه تغییراتی می‌کنه یا باید چه کار کنم.» (م ۱۵). بسیاری نیز تنها به گفته بزرگ‌ترها عمل می‌کردند: «در مورد بچه‌دار شدن هیچ اطلاعاتی نداشتم، فقط هر چی بزرگ‌ترها می‌گفتن انجام می‌دادم.» (م ۴).

سومین مفهوم فرعی، بارداری زودهنگام و پیامدهای آن است که در روایت‌ها به‌عنوان نقطه‌ای تعریف‌کننده و گاه برگشت‌ناپذیر توصیف شده. مشارکت‌کنندگان از گسست ناگهانی دوران کودکی سخن گفتند:

«هنوز خودم بچه بودم که بچه‌دار شدم. خیلی چیزها برام سخت شده بود.» (م ۸). بارداری مسیر تحصیل و رشد را قطع کرد: «بارداری‌ام زود اتفاق افتاد و دیگه نتونستم مثل قبل به درس و زندگی خودم برسم.» (م ۱۳). این تجربه گاه با شوک

همراه بود: «همه چیز به دفعه عوض شد. از بازی و تفریح رسیدم به بچه‌داری و مسئولیت.» (م ۱). فرسودگی و درماندگی نیز در روایت‌ها نمایان است: «خیلی وقت‌ها خسته می‌شدم و نمی‌دونستم با این شرایط باید چه کار کنم.» (م ۱۰). برخی ناآمادگی خود را صریحاً بیان کردند: «احساس می‌کردم برای مادر شدن هنوز آماده نیستم، ولی چاره‌ای هم نداشتم.» (م ۱۶).

این تجربیات نشان می‌دهند که پیامدهای جسمی ازدواج زودهنگام، علاوه بر تهدید مستقیم سلامت، بر اضطراب، ترس و روابط اجتماعی دختران تأثیر مستقیم دارند و زمینه را برای آسیب‌های روانی عمیق‌تر فراهم می‌کنند.

پیامدهای روانی ازدواج زودهنگام، به‌ویژه در حوزه‌های عاطفی، شناختی و اجتماعی، بسیار گسترده است و اغلب با اثرات ماندگار و گاهی غیرقابل بازگشت همراه است. دختران کم‌سن با ورود ناگهانی به نقش‌های بزرگسالی از تجربه دوران نوجوانی محروم می‌شوند و فرصت کسب مهارت‌های زندگی، شکل‌گیری هویت و تجربه روابط اجتماعی سالم با همسالان را از دست می‌دهند.

نخستین مفهوم فرعی، اخلال در چرخه زندگی است. مشارکت‌کنندگان از توقف ناگهانی مسیر تحصیل و رشد فردی سخن گفتند:

«وقتی ازدواج کردم، دیگه نتونستم برم مدرسه و همه چیز نصفه موند.» (م ۳).
برنامه‌های آینده یکی یکی کنار رفتند: «برنامه‌هایی که برای خودم داشتم یکی یکی کنار رفت و درگیر زندگی شدم.» (م ۱۷). احساس تحمیلی بودن مسیر زندگی در روایت‌ها به وضوح نمایان است: «حس می‌کنم زندگی‌ام از همون سن کم به مسیر دیگه رفت که خودم انتخابش نکرده بودم.» (م ۲۵). برخی از توقف همه چیز به یک‌باره سخن گفتند: «همه برنامه‌های زندگی‌ام از مدرسه تا کار، یک‌باره متوقف شد و حس می‌کردم زندگی‌ام متوقف شده است.» (م ۵).

دومین مفهوم فرعی، نقص در تکامل روانی-جنسی است که به محرومیت از فرایند طبیعی بلوغ و رشد هویتی اشاره دارد. مشارکت‌کنندگان از ناتوانی در پردازش تجربیات زناشویی در سنین پایین سخن گفتند:

«خیلی از چیزها رو نمی فهمیدم و فقط سعی می کردم خودمو با شرایط وفق بدم» (م ۸). این ورود زودهنگام اغلب با احساس ناآمادگی عمیق همراه بود: «احساس می کردم زودتر از سنم وارد یه زندگی شدم که آمادگیشو نداشتم» (م ۲۱). برخی تعارض میان هویت نوجوانانه و نقش تحمیلی همسری را بیان کردند: «هنوز دوست داشتم مثل هم سن و سالام زندگی کنم ولی مجبور بودم نقش یه زن متأهل رو داشته باشم» (م ۵). یکی دیگر نیز افزود: «احساس می کنم هنوز نتوانستم خودم را به عنوان یک زن کامل و مستقل تجربه کنم» (م ۱۴).

سومین مفهوم فرعی، افزایش آسیب پذیری در برابر خشونت خانگی است. مشارکت کنندگان از فقدان توانایی دفاع از خود و نبود حمایت سخن گفتند: «وقتی دعوا می شد نمی دونستم باید از خودم دفاع کنم یا به کی پناه ببرم» (م ۱۴). این آسیب پذیری اغلب با سکوت اجباری همراه بود:

«هر وقت عصبانی می شد، از ترس چیزی نمی گفتم» (م ۲). کم سالی تحمل را به تکلیف تبدیل کرده بود: «سنم کم بود و فکر می کردم باید هر چیزی رو تحمل کنم» (م ۲۶). برخی با تهدید مستقیم نیز مواجه بودند: «گاهی هم سرم مرا تهدید می کرد و من هیچ راهی برای مقابله نداشتم» (م ۸).

این محرومیت ها در کنار یکدیگر به اختلالات روانی متعددی مانند افسردگی، اضطراب، سردرگمی هویت و اختلال شخصیت وابسته منجر می شوند. یکی از مشارکت کنندگان گفت:

«از وقتی ازدواج کردم، دیگه خودم نیستم... دوست داشتم برگردم مدرسه و با دوستانم باشم، ولی دیگه نمی تونم» (م ۱).

دیگری از اضطراب مزمن سخن گفت:

«همش دلم شور می زنه... حتی از صدای در می ترسم و شب ها خوابم نمی بره» (م ۱۱).

ناتوانی در تنظیم هیجانات باعث می شود چرخه ای از اضطراب، خشم و افسردگی شکل گیرد که توانایی مقابله با چالش های زندگی را به تدریج از بین می برد.

محور دوم: پیامدهای خانوادگی

ازدواج در سنین پایین ساختار و پویایی خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد، زیرا ورود به زندگی مشترک پیش از بلوغ کامل جسمی، روانی و اجتماعی، توانایی فرد را در ایفای نقش‌های همسر، والد و عضو خانواده کاهش می‌دهد. شدت این تأثیرات به عواملی مانند حمایت خانواده و جامعه، دسترسی به آموزش و شرایط اقتصادی بستگی دارد و مصاحبه‌ها نشان می‌دهند که این عوامل نقش کلیدی در تجربه زندگی خانوادگی دختران کم‌سن دارند.

جدول ۳- مضامین اصلی و فرعی پیامدهای خانوادگی ازدواج زودهنگام

مضامین اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم
پیامدهای خانوادگی	کمبود رضایت زناشویی	عدم آمادگی روانی-عاطفی برای ازدواج
		عدم ایفای نقش‌های همسری (ناتوانی در مدیریت روابط همسرانه)
		عدم بلوغ کافی برای پذیرش مسئولیت‌های زندگی مشترک
		فقدان رضایت اقتصادی از رابطه زناشویی
	ضعف در مهارت‌های فرزند پروری	عدم آگاهی از مراحل رشد و نیازهای کودک
		ضعف در ارتباط مؤثر با کودک
		عدم مهارت در مدیریت هیجانات منفی (والد)
		اتخاذ روش‌های تربیتی نامناسب
		دخالت بیش‌ازحد خانواده (پدری/همسر) در فرزند پروری
		عدم حمایت جامعه از مادران جوان
	وجود تنش در روابط خانوادگی	دخالت خانواده همسر در زندگی مشترک
		اختلافات نسلی و فرهنگی با خانواده همسر
		احساس گناه، نگرانی و پشیمانی والدین کودک-همسر
		انتظارات غیرواقع‌بینانه داماد و خانواده همسر از خانواده پدری
		نابرابری در حمایت خانواده‌ها از کودک-همسر
		فاصله عاطفی و اجتماعی با خانواده پدری

ازدواج در سنین پایین اغلب با کاهش رضایت زناشویی همراه است که ابعاد عاطفی، اقتصادی، اجتماعی و ارتباطی رابطه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. مادران نوجوان به دلیل کمبود تجربه و بلوغ هیجانی کافی، با مشکلات در تعاملات روزمره و ناتوانی در حل تعارض‌ها روبه‌رو می‌شوند.

نخستین مفهوم فرعی، عدم آمادگی روانی-عاطفی برای ازدواج است. بسیاری از مشارکت‌کنندگان از احساس جدایی ناگهانی از محیط امن خانواده سخن گفتند:

«وقتی عروسی کردم هنوز دلم می‌خواست کنار خانواده‌ام باشم، اصلاً آماده اون زندگی نبودم.» (م ۷). برخی از فقدان توانایی برای پردازش موقعیت‌های تازه یاد کردند: «خیلی از اتفاق‌هایی که توی زندگی مشترک می‌افتاد برام جدید بود و نمی‌دونستم چطور باهاش کنار بیام.» (م ۲۱). ناشناخته‌بودن خواسته‌های شخصی نیز مانعی جدی بود: «سرم کم بود، خودمم نمی‌دونستم از زندگی چی می‌خوام که بخوام با یکی دیگه زندگی کنم.» (م ۱۳).

دومین مفهوم فرعی، ناتوانی در مدیریت روابط زناشویی است. مشارکت‌کنندگان از سردرگمی در مواجهه با تعارضات ساده سخن گفتند:

«وقتی بینمون اختلاف پیش می‌اومد نمی‌دونستم باید حرف بزنم یا سکوت کنم.» (م ۴). سکوت اغلب به تشدید مشکل منجر می‌شد: «خیلی وقت‌ها از ناراحتی چیزی نمی‌گفتم و بعد دعوا مون بیشتر می‌شد.» (م ۱۸). فقدان مهارت‌های ارتباطی پایه نیز آشکار بود: «بلد نبودم چطور با همسرم کنار بیام و سر مسائل کوچیک مشکل پیدا می‌کردیم.» (م ۲۶). یکی دیگر گفت: «نمی‌تونم رابطه همسرانه را درست مدیریت کنم و اغلب نمی‌دانم چگونه با همسرم رفتار کنم.» (م ۵).

سومین مفهوم فرعی، عدم بلوغ کافی برای پذیرش مسئولیت‌های زندگی مشترک است. گذار ناگهانی از کودکی به مسئولیت‌های سنگین خانه‌داری در همه روایت‌ها موج می‌زد:

«یهو از یه دختر بچه تبدیل شدم به کسی که باید خونه و زندگی رو اداره کنه.» (م ۹). این بار فراتر از توان سنی بود: «خیلی از مسئولیت‌هایی که داشتم برای

سنم سنگین بود.» (م ۱۵). احساس ناآمادگی نیز صریحاً بیان می‌شد: «بعضی وقت‌ها با خودم می‌گفتم من هنوز آمادگی این همه مسئولیت روندارم.» (م ۲۴). یکی دیگر افزود: «هنوز حس می‌کنم برای پذیرش مسئولیت‌های زندگی مشترک خیلی کوچک و ناپخته هستم.» (م ۸).

چهارمین مفهوم فرعی، فقدان رضایت اقتصادی از رابطه زناشویی است. فشار مالی در مصاحبه‌ها به‌عنوان عاملی مزمن و فرساینده توصیف شد:

«بیشتر نگرانی مون پول بود و همین روی زندگی‌مون اثر می‌داشت.» (م ۱). محدودیت دسترسی به امکانات موجب نارضایتی می‌شد: «خیلی چیزها رو دوست داشتم داشته باشم ولی شرایط مالی‌مون اجازه نمی‌داد.» (م ۲۲). عدم تعادل درآمد و هزینه آرامش‌خانه را مختل می‌کرد: «وقتی دخل و خرج زندگی جور در نمی‌اومد، مدام استرس داشتیم و آرامش نداشتیم.» (م ۱۲).

این عوامل در کنار یکدیگر — ناآمادگی عاطفی، ضعف ارتباطی، نابالوگی در پذیرش مسئولیت و فشار اقتصادی — زمینه‌ساز تعارضات مزمن زناشویی می‌شوند. یکی از مشارکت‌کنندگان گفت: «شوهرم همش می‌چسبه به خانواده‌اش و من باید هرچی اونا می‌گن گوش کنم»، و دیگری بیان کرد: «قبل از بچه‌دار شدن، رابطه‌مون پرشورتر بود، بعدش همه چیز تحت الشعاع مسئولیت‌ها قرار گرفت». این وضعیت پایداری خانواده را به‌طور جدی تهدید می‌کند.

همزمان، مادران جوان با ضعف قابل توجه در مهارت‌های فرزند پروری مواجه هستند. آن‌ها اغلب از مراحل رشد کودک و نیازهای جسمی، هیجانی و اجتماعی او آگاهی کافی ندارند و نمی‌توانند هیجانات منفی خود را در شرایط پرتنش مدیریت کنند.

نخستین مفهوم فرعی، عدم آگاهی از مراحل رشد و نیازهای کودک است. مشارکت‌کنندگان از سردرگمی در مواجهه با رفتارهای کودک سخن گفتند:

«هرکاری می‌کردم بچه آروم نمی‌شد، نمی‌فهمیدم مشکلش چیه و کجا دارم اشتباه می‌کنم.» (م ۲۲). این ناآگاهی با بزرگ شدن کودک ادامه می‌یافت: «وقتی بچه‌ام بزرگ‌تر شد، نمی‌دونستم چه رفتاری باهاش داشته باشم. فکر می‌کردم

همون کارایی که قبلاً می‌کردم کافیه.» (م ۷). تکیه به تجربه دیگران به جای دانش خود نیز رایج بود: «خیلی وقتاً از مادرم می‌پرسیدم با بچه چیکار کنم، چون خودم چیزی بلد نبودم.» (م ۱۵).

دومین مفهوم فرعی، ضعف در ارتباط مؤثر با کودک است. ناتوانی در درک نیازهای کودک از چالش‌های مکرر بود:

«بعضی وقتاً بچه‌ام یه چیزی می‌خواست ولی من نمی‌فهمیدم چی تو دلشه.» (م ۳). این ناتوانی اغلب به کلافگی دو طرف منجر می‌شد: «هر چی بهش می‌گفتم گوش نمی‌کرد، آخرش هم من کلافه می‌شدم هم اون.» (م ۱۸). برخی مادران از شکست در ایجاد پیوند عاطفی سخن گفتند: «احساس می‌کنم اون جوریه که باید نتونستم با بچه‌ام رفیق باشم.» (م ۲۶). یکی دیگر افزود: «نمی‌تونم به خوبی با کودکم ارتباط برقرار کنم و اغلب احساس ناامیدی دارم.» (م ۷).

سومین مفهوم فرعی، عدم مهارت در مدیریت هیجانات منفی است. واکنش‌های ناگهانی در شرایط فشار از موضوعات پرتکرار مصاحبه‌ها بود:

«وقتی اعصابم خورد می‌شه، زود از کوره در می‌رم و بعدش عذاب وجدان می‌گیرم.» (م ۱۱). فرسودگی انباشته شده بر تعامل با کودک سایه می‌انداخت: «بعضی روزا اون قدر خسته و ناراحتم که حوصله هیچ کس رو ندارم، حتی بچه‌مو.» (م ۲۴). سرریز هیجانات منفی به رفتار با کودک نیز گزارش شد: «بعد از دعوا یا ناراحتی، بی‌اختیار تندتر با بچه رفتار می‌کنم.» (م ۵). این الگو در سایر مصاحبه‌ها نیز تأیید شد؛ یکی گفت: «وقتی پسر عصبانی میشه، منم عصبانی میشم و بحثمون بالا می‌گیره» و دیگری بیان کرد: «وقتی بچه اذیت می‌کنه، واقعاً کنترل رو از دست میدم و فقط دلم می‌خواد داد بزنم.»

چهارمین مفهوم فرعی، اتخاذ روش‌های تربیتی نامناسب است. مشارکت کنندگان از پشیمانی پس از رفتارهای نادرست سخن گفتند:

«گاهی برای اینکه حرفمو گوش کنه دعواش می‌کنم، بعداً خودم ناراحت می‌شم.» (م ۲۰). الگوهای تربیتی نادرست اغلب از خانواده اصلی به ارث رسیده

بود: «بعضی کارها رو از بزرگترا یاد گرفته بودم و انجام می‌دادم، بعد فهمیدم شاید درست نبوده.» (م ۹). سردرگمی روشی نیز در روایت‌ها نمایان است: «نمی‌دونستم چطور باید بچه رو تربیت کنم، هر بار به روشی رو امتحان می‌کردم.» (م ۱۴).

پنجمین مفهوم فرعی، دخالت بیش از حد خانواده در فرزند پروری است. مشارکت کنندگان از محدود شدن تصمیم‌گیری‌هایشان سخن گفتند:

«برای بچه‌ام هر تصمیمی می‌گرفتم، یکی پیدا می‌شد بگه این کار نکن.» (م ۱). این‌گاه به احساس از دست دادن اختیار فرزند منجر می‌شد: «خیلی وقتا حس می‌کردم بچه مال خودمه ولی اختیارش دست بقیه‌ست.» (م ۱۷). توجه دخالت‌ها نیز بر پایه کم‌سالی مادر بود: «هر کاری می‌کردم می‌گفتن ما بیشتر می‌فهمیم، تو هنوز جوونی.» (م ۲۷). یکی دیگر نیز گفت: «خانواده همسر مدام به من می‌گویند چطور باید کودک را تربیت کنم و این خیلی فشار آور است.» (م ۶).

ششمین مفهوم فرعی، عدم حمایت جامعه از مادران جوان است. تناقض میان انتظارات بالا و حمایت ناچیز در همه روایت‌ها موج می‌زد:

«همه ازم انتظار داشتن مادر خوبی باشم، ولی کسی نگفت آگه کم آوردم چی کار کنم.» (م ۱۳). تنهایی در مواجهه با مشکلات نیز مشترک بود: «وقتی مشکلی داشتم، حس می‌کردم باید تنهایی از پشش بریام.» (م ۶). نادیده گرفتن دشواری هم‌زمان رشد شخصی و مادری نیز در روایت‌ها بازتاب داشت: «هیچ‌کس نمی‌فهمید تو اون سن هم بچه‌داری سخته، هم بزرگ شدن خود آدم.» (م ۲۱). یکی دیگر افزود: «احساس می‌کنم جامعه هیچ حمایتی از مادران جوان ندارد و همه چیز بر دوش من است.» (م ۹).

غیبت یا مشارکت حداقلی پدر در مراقبت از کودک نیز فشار مراقبتی و هیجانی را بر مادر افزایش می‌داد و به چرخه‌ای معیوب از فشار روانی، کاهش کیفیت تعامل مادر و کودک و تشدید مشکلات رفتاری کودک دامن می‌زد.

علاوه بر این، ازدواج زودهنگام باعث بروز تنش در روابط خانوادگی می‌شود که شامل روابط مادر نوجوان با خانواده همسر و همچنین با خانواده مبدأ خود است.

نخستین مفهوم فرعی، دخالت خانواده همسر در زندگی مشترک است. مشارکت کنندگان از سلب استقلال در ساده‌ترین تصمیم‌ها سخن گفتند:

«برای کوچک‌ترین تصمیم زندگی‌مون هم باید نظر خانواده همسر رو می‌پرسیدیم.» (م ۴). این وضعیت احساس از دست دادن حریم خصوصی را ایجاد می‌کرد: «خیلی وقت‌ها حس می‌کردم به جای دوتا آدم، چند نفر دارن برای زندگی‌مون تصمیم می‌گیرن.» (م ۲۲). دخالت‌ها گاه مانع عملی شدن تصمیمات مشترک می‌شد: «هر وقت می‌خواستیم کاری انجام بدیم، یکی از خانواده همسر مخالفت می‌کرد و همه چیز به هم می‌ریخت.» (م ۹). یکی دیگر گفت: «خواهرشوهرم دائم میاد خونمون و به بچه اسنک و چیپس میده، وقتی میگم نه، میگه تو زیادی سخت می‌گیری.» (م ۱۴).

دومین مفهوم فرعی، اختلافات نسلی و فرهنگی با خانواده همسر است. مشارکت کنندگان از ناتوانی در فهم انتظارات فرهنگی خانواده همسر سخن گفتند:

«خیلی از حرف‌ها و رفتارهای اونا رو نمی‌فهمیدم و همین باعث دلخوری می‌شد.» (م ۱۷). هنجارهای سنتی اغلب به عنوان معیار مطلق تحمیل می‌شد: «هر کاری می‌کردم می‌گفتن رسم ما این نیست.» (م ۱). تفاوت در نگرش‌ها به منبعی دائمی برای بحث تبدیل شده بود: «نگاه من و خانواده همسر به خیلی چیزها فرق داشت و همیشه سر این موضوع بحث پیش می‌اومد.» (م ۲۵).

سومین مفهوم فرعی، احساس گناه، نگرانی و پشیمانی است. برخی از آرزوی انتخاب متفاوت سخن گفتند:

«بعضی وقت‌ها با خودم می‌گم کاش زود بچه دار نمی‌شدم، شاید می‌تونستم مادر بهتری باشم.» (م ۱۴). نگرانی از تأثیر کوتاهی‌ها بر آینده فرزند فراگیر بود: «همیشه نگرانم که نکنه کوتاهی‌های من روی آینده بچه‌ام اثر بنداره.» (م ۶). گرایش به خودسرزنی نیز گزارش شد: «وقتی بچه‌ام مشکلی پیدا می‌کنه، اول از همه خودمو مقصر می‌دونم.» (م ۲۰).

چهارمین مفهوم فرعی، انتظارات غیرواقع‌بینانه از خانواده پدری است. مشارکت‌کنندگان از توقعات نامتعارف سخن گفتند:

«فکر می‌کردن خانواده من باید هر مشکلی پیش اومد حلش کنن.» (م ۱۱).
این انتظارات به تأمین مالی مداوم نیز تسری می‌یافت: «هر بار چیزی لازم بود، انتظار داشتن پدر و مادرم تهیه کنن.» (م ۲۷). توزیع نامتعادل مسئولیت نیز از پیامدهای این وضعیت بود: «انگار مسئولیت زندگی ما بیشتر روی دوش خانواده من بود تا خودمون.» (م ۳).

پنجمین مفهوم فرعی، نابرابری در حمایت خانواده‌ها است. مشارکت‌کنندگان از تنهایی در لحظات نیاز سخن گفتند:

«وقتی به کمک احتیاج داشتم، کسی کنارم نبود و همه چیز افتاده بود گردن خودم.» (م ۱۶). این تنهایی گاه با انتظار تحمل بی‌قید همراه بود: «حس می‌کردم بعضیا فقط انتظار دارن تحمل کنم، نه اینکه حمایت کنن.» (م ۸). آرزوی داشتن پشتیبان در روایت‌ها موج می‌زد: «گاهی دلم می‌خواست یکی پشتم باشه و کمکم کنه، ولی این اتفاق نمی‌افتاد.» (م ۲۴).

ششمین مفهوم فرعی، فاصله عاطفی و اجتماعی با خانواده پدری است. مشارکت‌کنندگان از کاهش صمیمیت با خانواده اصلی سخن گفتند:

«بعد از ازدواج دیگه مثل قبل نمی‌تونستم با خانواده‌ام درد دل کنم.» (م ۱۳). این فاصله به تدریج عمیق‌تر می‌شد: «احساس می‌کنم کم‌کم از خانواده خودم دور شدم و اون صمیمیت قبلی از بین رفت.» (م ۲۱). دل‌تنگی برای خانه پدری در کنار احساس تعلق نداشتن به آن از تجربیات مشترک بود: «خیلی وقت‌ها دلم برای خونه پدری تنگ می‌شه، ولی حس می‌کنم دیگه مثل قبل جایی اونجا ندارم.» (م ۵).

این تنش‌ها و فشارها، همراه با کمبود حمایت جامعه و دسترسی محدود به خدمات مشاوره‌ای، موجب ایجاد محیط خانوادگی پرتنش و محدودیت در رشد مستقل مادر و توسعه عاطفی کودک می‌شود و نشان می‌دهد که پیامدهای ازدواج در سن پایین تنها در بستر حمایت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی قابل تعدیل هستند.

محور سوم: پیامدهای اجتماعی - اقتصادی - فرهنگی

ازدواج زودهنگام پدیده‌ای است که آثار آن فراتر از زندگی فردی زوجین گسترده می‌شود و خانواده، جامعه و ساختارهای اقتصادی، فرهنگی و سیاسی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. پیامدهای آن شامل افزایش ترک تحصیل، افت سرمایه انسانی، کاهش مهارت‌های اجتماعی، افزایش آسیب‌پذیری در برابر خشونت، تثبیت نگرش‌های سنت‌گرایانه و تداوم چرخه فقر است؛ این روند ظرفیت جامعه برای توسعه پایدار، عدالت اجتماعی و برابری جنسیتی را محدود می‌کند.

جدول ۴- مضامین اصلی و فرعی پیامدهای اجتماعی - اقتصادی - فرهنگی ازدواج زودهنگام

مضامین اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم
پیامدهای اجتماعی - اقتصادی - فرهنگی	پیامدهای اقتصادی	کاهش نیروی کار ماهر و تحصیل‌کرده
		تداوم چرخه فقر
		افزایش هزینه‌های اجتماعی
		کاهش بهره‌وری نیروی کار به دلیل ورود زودهنگام به بازار بدون مهارت کافی
		محدود شدن جذب سرمایه‌گذاری به علت افت شاخص‌های توسعه انسانی
		گسترش اقتصاد غیررسمی و مشاغل کم‌درآمد به‌عنوان پیامد مستقیم ترک تحصیل زودهنگام
	پیامدهای اجتماعی	اختلال در فرآیند جامعه‌پذیری
		نقض حقوق بنیادین کودک
		نقص در شکل‌گیری هویت اجتماعی
		کاهش مشارکت مدنی و سیاسی نسل جوان
		افزایش احتمال بروز خشونت خانگی و تعارضات زناشویی در سنین پایین
		کاهش تاب‌آوری اجتماعی خانواده‌ها در برابر بحران‌ها
	پیامدهای فرهنگی	بازتولید هنجارهای جنسیتی سنتی
		انتقال نسلی باورها و ارزش‌ها
		مقاومت فرهنگی در برابر تغییر
		تعارض ازدواج زودهنگام با تحقق آموزش فراگیر و اهداف توسعه انسانی

پیامدهای اقتصادی: این پدیده با قطع مسیر آموزش، کاهش بهره‌وری، افزایش مشارکت در اقتصاد غیررسمی و تداوم چرخه فقر، ظرفیت توسعه پایدار را محدود می‌کند. مشارکت‌کنندگان این پیامدها را در زندگی خود به‌وضوح تجربه کرده بودند:

«ترک تحصیل در سن پایین باعث شد نتوانم مهارت لازم برای شغل مناسب پیدا کنم» (م ۱). تداوم چرخه فقر نیز فراگیر بود: «وقتی مجبور شدم زود ازدواج کنم و مدرسه را رها کنم، خانواده‌ام همچنان در فقر باقی ماند.» (م ۳). این وضعیت هزینه‌هایی به جامعه نیز تحمیل می‌کرد: «مشکلات اجتماعی و درمانی ناشی از ازدواج زودهنگام باعث شد خانواده و جامعه هزینه‌های بیشتری متحمل شوند.» (م ۵). ورود بدون مهارت به بازار کار نیز از پیامدهای مستقیم این پدیده بود: «ورود زودهنگام به بازار کار بدون مهارت کافی باعث شد نتوانم بهره‌وری لازم را داشته باشم.» (م ۷). در سطح کلان‌تر نیز اثرگذار بود: «پایین آمدن سطح تحصیلات و مهارت‌ها باعث شد جذب سرمایه‌گذاری در منطقه کاهش یابد.» (م ۹). بسیاری ناگزیر به کار در بخش غیررسمی شده بودند: «مجبور شدم در مشاغل غیررسمی و کم‌درآمد کار کنم و این هم برای من و هم جامعه مشکل‌ساز شد.» (م ۱۱).

پیامدهای اجتماعی: ازدواج زودهنگام اختلال در فرآیند جامعه‌پذیری، نقض حقوق بنیادین کودک، تشدید خشونت خانگی و کاهش تاب‌آوری اجتماعی را به همراه دارد. مشارکت‌کنندگان از ناتوانی در تعامل اجتماعی سخن گفتند:

«به دلیل ترک مدرسه و ازدواج زودهنگام، نتوانستم به‌درستی با جامعه تعامل کنم و فرایند جامعه‌پذیری ناقص شد.» (م ۱۳). احساس نقض حقوق فراگیر بود: «احساس می‌کنم بسیاری از حقوق اولیه و فرصت‌های من به‌عنوان کودک نقض شد.» (م ۱۵). هویت اجتماعی نیز آسیب دید: «ازدواج زودهنگام باعث شد نتوانم هویت اجتماعی خودم را بسازم و در فعالیت‌های اجتماعی فعال باشم.» (م ۱۷). مشارکت مدنی نیز محدود شده بود: «به دلیل ازدواج زودهنگام و مسئولیت‌های خانوادگی، کمتر در فعالیت‌های مدنی و سیاسی مشارکت داشتم.» (م ۲).

آسیب‌پذیری در برابر خشونت نیز گزارش شد: «وقتی زود ازدواج کردم، بیشتر در معرض اختلافات و خشونت خانگی قرار گرفتم» (م ۴). تاب‌آوری خانواده‌ها نیز کاهش یافته بود: «ازدواج زودهنگام باعث شد خانواده‌ها نتوانند به خوبی با بحران‌ها و مشکلات اجتماعی مقابله کنند» (م ۶).

پیامدهای فرهنگی: پیامدهای فرهنگی ازدواج زودهنگام عمیق و پایدار است. این پدیده هنجارهای جنسیتی سنتی را بازتولید می‌کند:

«ازدواج زودهنگام باعث شد باورها و نقش‌های جنسیتی سنتی دوباره تکرار شود» (م ۸). این بازتولید از طریق انتقال نسلی ارزش‌ها تداوم می‌یابد: «از طریق ازدواج زودهنگام، بسیاری از باورها و ارزش‌های قدیمی به نسل بعد منتقل شد» (م ۱۰). مقاومت در برابر تغییر نیز از پیامدهای فرهنگی این پدیده است: «ازدواج زودهنگام باعث شد تغییرات فرهنگی و نوآوری‌ها با مقاومت مواجه شوند» (م ۱۲). تعارض با اهداف توسعه انسانی نیز در روایت‌ها نمایان است: «ازدواج زودهنگام مانع ادامه تحصیل و دستیابی به اهداف توسعه انسانی شد» (م ۱۴). در مجموع، این چرخه فرهنگی بسته‌ای ایجاد می‌کند که اصلاحات ساختاری بدون تغییر فرهنگی پایدار در آن دشوار خواهد بود.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف واکاوی زیست‌جهان زنان دارای تجربه ازدواج زودهنگام و تحلیل یکپارچه پیامدهای فردی، خانوادگی و اجتماعی-اقتصادی-فرهنگی این پدیده انجام شد. در این بخش، یافته‌های پژوهش به تفکیک در پاسخ به هر یک از سؤالات پژوهشی موردبحث قرار می‌گیرد و با پیشینه پژوهشی تطبیق داده می‌شود.

پاسخ به سؤال اول: زیست‌جهان زنان دارای تجربه ازدواج زودهنگام چگونه است؟ یافته‌های پژوهش نشان داد که زیست‌جهان زنان دارای تجربه ازدواج زودهنگام، جهانی است آکنده از گسست، محدودیت و معنا زدایی از دوران نوجوانی. این زنان ازدواج را نه به‌عنوان یک انتخاب آگاهانه، بلکه به‌عنوان رویدادی تجربه کرده‌اند که بدون آمادگی

روانی و هویتی بر زندگی‌شان تحمیل شده است. از منظر نظری، این یافته با مفهوم «زیست‌جهان» هوسرل همخوانی دارد؛ زیست‌جهانی که در آن معنای زندگی نه از طریق تجربه آزادانه، بلکه از طریق فشارهای بیرونی و انتظارات خانوادگی شکل گرفته است. مشارکت‌کنندگان به‌طور مشترک از «توقف ناگهانی زندگی»، «جوانی ازدست‌رفته» و «نبود انتخاب» سخن گفتند که نشان‌دهنده ساختار بنیادین مشترکی در تجربه زیسته آنان است. این یافته در تأیید رویکرد پدیدار شناختی پژوهش است که معتقد است فهم عمیق یک پدیده مستلزم ورود به درون تجربه زیسته افراد است، نه صرف توصیف بیرونی آن (Colaizzi, 1978: 16).

پاسخ به سؤال دوم: پیامدهای فردی، خانوادگی و اجتماعی ازدواج زودهنگام کدام‌اند؟ در سطح فردی، یافته‌ها نشان داد که ازدواج زودهنگام موجب اختلال در فرایند هویت‌یابی، کاهش عزت‌نفس، افزایش اضطراب و افسردگی، ضعف در تنظیم هیجانی و محدودیت در فرصت‌های تحصیلی و شغلی می‌شود. از منظر روان‌شناسی رشد، این یافته‌ها با نظریه اریکسون درباره بحران هویت در نوجوانی همخوانی دارد؛ ورود زودهنگام به نقش‌های بزرگسالی، فرصت حل موفق این بحران را از نوجوانان می‌گیرد و به سردرگمی هویت منجر می‌شود. این نتایج با یافته‌های عشایری و اشتیری مهرجردی (۱۴۰۳) درباره افزایش اضطراب و افسردگی، رضائیان (۱۴۰۲) درباره تأثیر منفی بر سلامت روانی، و کبیری و ولایی (۱۴۰۴) درباره احساس ناتوانی و کاهش رضایت از زندگی همسو است. در سطح بین‌المللی، Khan و همکاران (۲۰۲۴) و Singh و همکاران (۲۰۲۴) نیز کاهش توانمندسازی و محدودیت فرصت‌های تحصیلی و شغلی را تأیید کرده‌اند. آنچه پژوهش حاضر به این یافته‌ها می‌افزاید، نشان دادن پیوند درونی میان این پیامدهاست؛ یعنی این که کاهش عزت‌نفس، ضعف تنظیم هیجانی و محدودیت تحصیلی نه به‌صورت مستقل، بلکه در یک چرخه تشدیدکننده متقابل عمل می‌کنند.

در سطح خانوادگی، یافته‌ها نشان داد که ازدواج زودهنگام با کاهش رضایت زناشویی، ضعف در مهارت‌های فرزند پروری و افزایش تنش در روابط خانوادگی همراه

است. ناپختگی عاطفی و هیجانی زوجین جوان، به‌ویژه زنان، موجب می‌شود که مدیریت تعارضات خانوادگی برای آنان دشوار باشد و دخالت خانواده‌های اصلی این تنش‌ها را تشدید کند. این یافته‌ها با مطالعات شهریاری و باقری (۱۴۰۲) درباره ارتباط ازدواج زودهنگام با خشونت خانگی و کاهش کیفیت زندگی، و احمدی (۱۴۰۰) درباره کاهش کیفیت روابط خانوادگی انطباق دارد. در سطح بین‌المللی، Fitria و همکاران (۲۰۲۴) نیز اثرات بلندمدت روانی و اجتماعی و افزایش خطر خشونت خانوادگی را مستند کرده‌اند. وجه تمایز یافته‌های پژوهش حاضر این است که ضعف در مهارت‌های فرزند پروری را نه صرفاً به‌عنوان یک پیامد مستقل، بلکه به‌عنوان حلقه‌ای در زنجیره انتقال بین نسلی آسیب نشان می‌دهد؛ مادرانی که خود از حمایت کافی محروم بوده‌اند، در فراهم کردن محیط عاطفی مناسب برای فرزندانشان نیز با چالش مواجه‌اند. در سطح اجتماعی-اقتصادی-فرهنگی، یافته‌ها نشان داد که ازدواج زودهنگام موجب کاهش مشارکت مدنی، تداوم چرخه فقر، کاهش بهره‌وری نیروی کار و بازتولید هنجارهای جنسیتی سنتی می‌شود. این یافته‌ها با مطالعات جوادیان و همکاران (۱۳۹۹) درباره ترک تحصیل و محدودیت فرصت‌های شغلی، قره‌حسنلو و خوش‌صورت (۱۴۰۳) درباره نقش فشارهای فرهنگی، و در سطح بین‌المللی با Archambault و همکاران (۲۰۲۴) درباره پیامدهای اقتصادی گسترده و Kamal (2024) درباره بازتولید هنجارهای سنتی همسو است.

یافته‌های پژوهش حاضر این ادبیات را با نشان دادن مکانیسم درونی بازتولید غنی می‌کند؛ هنجارهای فرهنگی نه تنها ازدواج زودهنگام را ممکن می‌سازند، بلکه از طریق پیامدهای آن — محدودیت تحصیلی، وابستگی اقتصادی و انزوای اجتماعی — خود را بازتولید می‌کنند.

پاسخ به سؤال سوم: چه راهبردهای مداخله‌ای می‌توان ارائه داد؟ بر اساس یافته‌های پژوهش و با توجه به ماهیت چندبعدی پیامدهای ازدواج زودهنگام، مداخلات مؤثر باید در سه سطح طراحی شوند. در سطح فردی، ارائه خدمات مشاوره روان‌شناختی هدفمند برای زنان دارای تجربه ازدواج زودهنگام، آموزش مهارت‌های تنظیم هیجانی و تقویت

عزت نفس ضروری است. در سطح خانوادگی، برنامه‌های آموزش فرزند پروری برای مادران جوان و ایجاد شبکه‌های حمایتی خانوادگی می‌تواند چرخه انتقال بین نسلی آسیب را بشکند. در سطح اجتماعی-فرهنگی، مداخلات ساختاری شامل تقویت دسترسی دختران به آموزش، اصلاح هنجارهای فرهنگی از طریق برنامه‌های آگاهی‌بخشی اجتماعی و تقویت حمایت‌های اقتصادی از خانواده‌ها برای کاهش انگیزه‌های اقتصادی ازدواج زودهنگام ضروری است.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ازدواج زودهنگام پدیده‌ای است که پیامدهای آن در سطوح فردی، خانوادگی و اجتماعی به هم تنیده و تشدیدکننده یکدیگرند. وجه تمایز اصلی این پژوهش نسبت به مطالعات پیشین، واکاوی این پیامدها از درون زیست‌جهان زنان و نشان دادن پیوند درونی میان آن‌هاست؛ رویکردی که امکان درک عمیق‌تر این پدیده و طراحی مداخلات هدفمندتر را فراهم می‌کند. با توجه به محدودیت نمونه‌گیری به استان آذربایجان شرقی، توصیه می‌شود پژوهش‌های آتی تفاوت‌های منطقه‌ای و شهری-روستایی را نیز بررسی کنند و با رویکرد ترکیبی کیفی-کمی، چارچوب جامع‌تری برای مداخلات ارائه دهند.

پیشنهادهای کاربردی

یافته‌های این پژوهش نشان داد که پیامدهای ازدواج زودهنگام در سه سطح فردی، خانوادگی و اجتماعی-فرهنگی به هم تنیده‌اند؛ ازاین‌رو پیشنهادهای کاربردی جهت ارتقای وضعیت این گروه از زنان در سه سطح زیر ارائه می‌گردد:

۱. سطح فردی و روان‌شناختی

طراحی پروتکل‌های مداخله تخصصی: سازمان بهزیستی، مراکز مشاوره (دولتی و خصوصی) و سمن‌های فعال در حوزه زنان باید نسبت به طراحی و اجرای پروتکل‌های مداخله روان‌شناختی ویژه، شامل جلسات فردی تقویت هویت، ارتقای عزت نفس، آموزش مهارت‌های تنظیم هیجانی و مهارت‌های حل تعارض در زندگی زناشویی اقدام نمایند.

تسهیل بازگشت به تحصیل: وزارت آموزش و پرورش باید با ایجاد بسترهای منعطف آموزشی، برنامه‌های تحصیل متناوب یا آموزش از راه دور را برای زنان متأهلی که تحصیل را ناتمام رها کرده‌اند، فراهم و تسهیل نماید.

۲. سطح خانوادگی

ارائه خدمات آموزشی پیشگیرانه: مراکز بهداشت و درمان با همکاری سازمان بهزیستی باید کلاس‌های آموزش مهارت‌های فرزند پروری را به‌عنوان بخشی از خدمات ضروری مراقبت‌های دوران بارداری برای مادران زیر ۲۰ سال طراحی و ارائه نمایند.

مشاوره پیشگیرانه خانواده محور: با هدف کاهش تنش‌های برخاسته از مداخلات خانواده همسر، برگزاری کارگاه‌های مشاوره پیش از ازدواج و اوایل ازدواج، با حضور زوجین و والدین طرفین در مراکز مشاوره تخصصی، توصیه می‌گردد.

۳. سطح اجتماعی-فرهنگی

آگاهی‌بخشی فرهنگی: صداوسیما و نهادهای فرهنگی باید برنامه‌های آگاهی‌بخشی هدفمندی را با تمرکز بر مناطق روستایی و کم‌برخوردار طراحی نمایند که در آن‌ها ضمن تبیین پیامدهای ازدواج زودهنگام، مزایای تحصیل دختران و تأخیر در ازدواج به زبانی ساده و متناسب با فرهنگ محلی، مورد تأکید قرار گیرد.

حمایت‌های معیشتی: نهادهای حمایتی دولتی و خیریه‌ها باید بسته‌های اقتصادی حمایتی برای خانواده‌های کم‌درآمد که به دلیل فشارهای معیشتی انگیزه ازدواج زودهنگام دختران را دارند، طراحی و اجرا نمایند.

۴. پیشنهادهای پژوهشی

مطالعات ترکیبی: انجام مطالعات مشابه با رویکرد ترکیبی (کمی - کیفی) در استان‌های مختلف برای شناسایی تفاوت‌های منطقه‌ای و تفاوت‌های زیست‌بوم شهری - روستایی.

مطالعات طولی: اجرای پژوهش‌های طولی جهت بررسی و پیگیری پیامدهای ازدواج زودهنگام در بازه‌های زمانی بلندمدت برای ارائه تصویری جامع‌تر از مسیر زندگی این زنان.

تعارض منافع

تحقیق فاقد تعارض منافع می‌باشد.

سپاسگزاری

از حمایت‌های مادی و معنوی معاونت پژوهشی دانشگاه محقق اردبیلی، سازمان بهزیستی، همکاران پژوهشی و مشارکت‌کنندگان صمیمانه قدردانی می‌شود که بدون همراهی آن‌ها انجام این پژوهش میسر نمی‌بود.

Orcid

Mona Mohammadi		http://orcid.org/0000-0002-8322-6093
Nader hajloo		http://orcid.org/0000-0002-2935-7455
Nilofar Mikaeili		https://orcid.org/0000-0001-5510-5983
Akbar Atadokht		http://orcid.org/0000-0001-5538-9242

منابع

- احمدی، کامیل. (۱۴۰۰)، «طنین سکوت: پژوهشی جامع درباره ازدواج زود هنگام کودکان در ایران»، *خانواده درمانی کاربردی*، سال دوم، شماره ۲: ۵۰۸-۵۲۷.
- جوادیان، سید رضا؛ شمالی احمدآبادی، الهام؛ ترکاشوند مرادآبادی، محمد و عابدی، محدثه. (۱۳۹۹)، «زمینه ها و پیامدهای ازدواج زود هنگام دختران ۱۳ تا ۱۶ ساله (شهرستان اردکان، یزد)»، *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، سال سیزدهم، شماره ۴: ۳۱-۵۴.
- خدامرادی، فضیلت و میرزایی، حسین. (۱۴۰۴)، «پشت پرده ازدواج های زود هنگام: تجربه زیسته دختران زیر ۱۸ سال از زندگی مشترک (شهرستان سقز)»، *زن در توسعه و سیاست*، سال بیست و سوم، شماره ۲: ۳۵۵-۳۸۸.
- خضری، فرشید؛ بهنام جو، فاطمه و پروین، ستار. (۱۴۰۰)، «کودکی های ازدست رفته و تجربه خشونت به مثابه سیمای زندگی: مطالعه ازدواج های زود هنگام زنان شهرستان بهار»، *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، سال ششم، شماره ۲۱: ۱۷۳-۲۱۴.
- رضائیان، زهرا. (۱۴۰۲)، «پیامدهای ازدواج دیر هنگام»، *تبلیغ و خانواده*، سال یکم، شماره ۲: ۵۱-۶۰.
- سلحشور، عصمت و حبیب پورگنجانی، کرم. (۱۴۰۱)، «تحلیل جامعه شناختی نقش فقر در تجربه کودک همسری (مطالعه موردی: زنان شهر چابهار)»، *فصلنامه پژوهش مسائل اجتماعی ایران*، سال دوم، شاره ۱: ۳۱-۷۵.
- شهریار، مرضیه و باقری، معصومه. (۱۴۰۲)، «تجربه زیسته کودک-زنان ازدواج کرده در حوزه هنجارهای اجتماعی و ازدواج زود هنگام»، *مطالعات زن و خانواده*، سال یازدهم، شماره ۲: ۱۲۴-۱۵۷.
- طالب پور، اکبر؛ سفیری، خدیجه و تاجی پور، فاطمه. (۱۴۰۴)، «زمینه ها و پیامدهای کودک همسری در استان لرستان». *مسائل اجتماعی ایران*، سال شانزدهم، شماره ۱: ۱۶۱-۱۹۴.
- عشایری، طاها؛ جهان پرور، طاهره و اشتری مهر جردی، اباذر. (۱۴۰۳)، «تعیین کنندگان و پیامدهای ازدواج زود هنگام: فرا ترکیب پژوهش ها»، *نامه انجمن جمعیت شناسی ایران*، سال نوزدهم شماره ۳۷: ۱۳۳-۱۷۸.
- عنایت، حلیمه و زارع، حکیمه. (۱۴۰۲)، «واکاوی تجارب ازدواج زود هنگام دانش آموزان مقطع متوسطه در شهر میمند»، *مسائل اجتماعی ایران*، سال چهاردهم، شماره ۱: ۱۳۵-۱۶۲.

- قره‌حسنلو، فاطمه و خوش‌صورت موفق، اعظم. (۱۴۰۳)، «پیشامدها، پیامدها و راهبردهای کنشگری کودک همسری مبتنی بر فرا تحلیل کیفی»، *مسائل اجتماعی ایران*، سال پانزدهم، شماره ۲: ۲۶۸-۲۲۹.
- کبیری، افشار و ولایی، محمد. (۱۴۰۴)، «مطالعه کیفی زمینه‌ها و پیامدهای کودک همسری در روستاهای استان آذربایجان غربی»، *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، سال چهاردهم، شماره ۲۶: ۱۵۳-۱۷۸.
- نصرتی‌خواه، نصراله؛ بهشتی، سید صمد و مختاری، مریم. (۱۴۰۴)، «تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر شیوع کودک همسری (مورد مطالعه: شهر دیشموک)»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، سال سی و ششم، شماره ۱: ۱۰۱-۱۲۴.

- Aggarwal, S.; Francis, K., Dashti, G., & Patto, G. (2022). *Child marriage and the mental health of adolescent girls: A longitudinal cohort study from Uttar Pradesh and Bihar, India*.
- Ahmadi, K. (2021). Echoes of silence: A comprehensive study of child early marriage in Iran. *Applied Family Therapy*, 2(2), 508-527. <https://doi.org/10.22034/aftj.2022.338197.1533> [In Persian]
- Ashayeri, T., Jahanparvar, &, Ashtari Mehrjardi, A. (2024). Determinants and consequences of early marriage: A meta-synthesis of studies. *Iranian Demography Association Letter*, 19(37), 133-178. [In Persian]
- Enayat, H., & Zare, H. (2023). Exploring the experiences of early marriage among secondary school students in Meymand City. *Iranian Social Issues*, 14(1), 135-162. [In Persian]
- Ghareh Hassanlou, F., & Khoshsoorat, M. A. (2024). Antecedents, consequences, and activism strategies of child marriage based on qualitative meta-analysis. *Iranian Social Issues*, 15(2), 229-268. [In Persian]
- Javadian, S. R., Shomali Ahmadabadi, E., Tarkashvand Moradabadi, M., & Abedi, M. (2020). Contexts and consequences of early marriage among girls aged 13-16 (Ardakan County, Yazd). *Iranian Journal of Social Studies*, 13(4), 31-54. [In Persian]
- Kabiri, A., & Valaei, M. (2025). A qualitative study of the contexts and consequences of child marriage in rural areas of West Azerbaijan Province. *Contemporary Sociological Research*, 14(26), 153-178. [In Persian]
- Khezri, F., Behnamjoo, F., & Parvin, S. (2021). Lost childhoods and the experience of violence as a life pattern: A study of early marriages among women in Bahar County. *Iranian Journal of Social Work Research*, 6(21), 173-214. [In Persian]

- Khodamoradi, F., & Mirzaei, H. (2025). Behind the scenes of early marriages: Lived experiences of girls under 18 in marital life (Saqqez County). *Women in Development and Politics*, 23(2), 355–388. [In Persian]
- Nosrati-Khah, N., Beheshti, S. S., & Mokhtari, M. (2025). A sociological explanation of factors affecting the prevalence of child marriage (Case study: Dishmook City). *Applied Sociology*, 36(1), 101–124. [In Persian]
- Rezaeian, Z. (2023). Consequences of late marriage. *Promotion and Family*, 1(2), 51–60. [In Persian]
- Salahshour, E., & Habibpour Ghatabi, K. (2022). A sociological analysis of the role of poverty in the experience of child marriage (Case study: Women of Chabahar). *Iranian Journal of Social Issues Research*, 2(1), 31–75. [In Persian]
- Shahriari, M., & Bagheri, M. (2023). Lived experiences of child-women in the context of social norms and early marriage. *Journal of Women and Family Studies*, 11(2), 124–157. [In Persian]
- Singh, M., Shekhar, C., & Gupta, J. (2024). Distribution and determinants of early marriage and motherhood: A multilevel and geospatial analysis of 707 districts in India. *BMC Public Health*, 24(1), 2844.
- Sütü, S., & Kutlu, Ö. (2025). *Early marriage from a health perspective: Risks and intervention strategies*. In *Social, Political, and Health Implications of Early Marriage* (pp. 213–236). IGI Global Scientific Publishing.
- Talebpour, A., Safiri, K., & Tajipour, F. (2025). Contexts and consequences of child marriage in Lorestan Province. *Iranian Social Issues*, 16(1), 161–194. <https://doi.org/10.61186/jspi.16.1.161> [In Persian]
- Vetriselvan, R., Deepan, A., Jaiswani, G., Balakrishnan, A., & Sakthivel, R. (2025). *Health consequences of early marriage: Examining morbidity and long-term wellbeing*. In *Social, Political, and Health Implications of Early Marriage* (pp. 189–212). IGI Global Scientific Publishing.
- Yadav, M., Chandel, A., & Hung, T. H. (2025). *Mental health impact of early marriage: Exploring the psychological consequences of early marriage*. In *Social, Political, and Health Implications of Early Marriage* (pp. 163–188). IGI Global Scientific Publishing.

استناد به این مقاله: محمدی، مونا؛ حاجلو، نادر؛ میکائیلی، نیلوفر و عطادخت، اکبر. (۱۴۰۴). ازدواج زودهنگام و پیامدهای فردی و اجتماعی آن در زندگی زنانه، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۱۲ (۴۶)، ۵۱–۹۱.

Social Work Research Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.